

IVANA BRKOVIĆ, *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2018., 323 str.

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku objavio je knjigu autorice Ivane Brković s naslovom *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Nakon zahvale i uvoda slijede tri glavna poglavlja te epilog, a na kraju knjige nalazi se popis izvora, literature, kazalo imena te sažetak na engleskom jeziku.

Uvod autorica započinje citatom američkoga socijalnog geografa, Edwarda W. Soje o *Trećeprostoru*, za kojega je uvjerena da označuje termin za književni prostor, koji je kako sama naglašava predmet ove knjige. Osim Trećeprostora objašnjava i Sojine termine Prvoprostora i Drugoprostora. No ta tri prostora, kada je u pitanju društveni prostor, ne mogu se međusobno razgraničiti, što autorica pokazuje na primjeru Dubrovnika, čiji geografski položaj, urbani raspored, arhitektura pa i sami život Dubrovčana, prožima sva tri prostora. Brković u uvodu objašnjava i naslov knjige *Političko i sveto*, koji ukazuje "na dvije temeljne semantičke uporišne osi oblikovanja kako društvenoga prostora u ranonovovjekovnom Dubrovniku tako i posebice konstruiranja književnih prostora u djelima dubrovačkih autora u 17. stoljeću" (str. 11). Autorica proučava dubrovačku književnost 17. stoljeća, jer se za razliku od književnosti 16. i 18. stoljeća, u njoj prožima političko i sveto.

U prvom poglavlju pod nazivom *Teorijska polazišta* (str. 15-54) autorica polazi od raznih teza i interpretacija prostora. Suvremene humanističke i društvene znanosti zaokupljene su prostorom, prostornošću i kretanjem. Iako na sve navedeno gledaju iz različitih perspektiva, u jednome se slažu - prostor je socijalni konstrukt. U središtu je novoga proučavanja čovjek u prostoru, ljudska percepcija i doživljaj prostora. Postavljaju se pitanja kako prostor uvjetuje ljudsku praksu, ali i obratno, kako ljudi i društva preoblikuju i stvaraju prostore. Brković književne prostore promatra kao reprezentacijske fe-

nomene jer oni upućuju na poveznice s realnim prostorima. Nositelji su značenja i kao takvi simbolički se "upisuju" u materijalne prostore i tako participiraju u proizvodnji društvenoga, odnosno življenoga prostora. Autorica donosi razliku između povijesnih, imaginarnih, (geo)političkih, religijskih, eshatoloških, moralnih, društvenih, kulturnih prostora. Oni nisu oštro razgraničeni, nego se čak međusobno obuhvaćaju, podređuju i naređuju, prožimaju i uvjetuju. Povijesni prostor kao "krovni" prostor u najširem smislu uključuje referente stvarnoga svijeta. Autorica navodi: "Pod političkim prostorom podrazumijevaju se ona smještanja koja su povezana s kategorijama autoriteta i teritorija, unutar kojega može nastupiti političko pregovaranje tj. koja upućuju na određene političke ustroje (npr. imperijalni, monarhijski, komunalni, republikanski i sl.), odnosno države, reprezentirane figurom vladara, prijestolnicom i teritorijem, koji nužno impliciraju i političke odnose moći." (str. 45). Sastavnice društvenoga prostora su država, crkva, gospodarstvo i druge domene. On se konstituira likovima koji reprezentiraju određene društvene staleže (plemstvo, pučani, svećenici i seljaci), signalizirajući društvene hijerarhijske odnose. Religijski prostor može se promatrati kao i vjerski, a u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća razlikuju se katolički i islamski prostor. Eshatološki prostor odnosi se na zagrobni, vječni život, raj - pakao. Brković piše da je identitet prostorna kategorija, a spominje i imaginativnu geografiju odnosno postavljanje granica u umu, mi i oni, naš prostor i njihov različiti prostor. U stvaranju imaginativne geografije važnu ulogu ima književna reprezentacija prostora. Rasporede prostornih elemenata autorica promatra sinkronijski, iz perspektive uspostavljanja istosti i razlika, odnosno vlastitih spram Drugih prostora. Tako se razgraničavaju društveni prostori (aristokratski vs građanski), politički (Dubrovačka Republika vs Osmansko Carstvo) vjerski (kršćanski vs islamski), etnički (*slovenski* vs *turski/talijanski*), eshatološki (raj vs pakao), kulturni (Istok vs Zapad) i rodni prostor (muški vs ženski). Osim sinkronijske, konstrukti prostora promatraju se i iz dijakronijske perspektive, odnosno s obzirom na ideju trajanja ali i promjena u vremenu. To znači uspostavljanje kontinuiteta posredovanjem triju vremenskih osi (prošlost, sadašnjost i budućnost).

U drugom poglavlju, *Identitet prostora i prostori identiteta* (str. 55-248), Brković analizira književna djela dubrovačkih autora 17. stoljeća (Gundulića, Palmotića, Menčetića, Bunića, Palmotića Dionorića i Bogašinovića). Kao što je najavila u prvom poglavlju, autorica je djela analizirala i promatrala iz sinkronijske i dijakronijske perspektive, a

u književnim prostorima analiziranih djela prepoznala je i prikazala povijesne, imaginarne, (geo)političke, religijske, eshatološke, moralne, društvene i kulturne prostore. Brković je iz sinkronijske perspektive uočila da je prostor Prvog odnosno Dubrovačke Republike uvijek diviniziran, prostor Drugog, Osmansko Carstvo, a u ponekim djelima i Mletačka Republika, sotoniziran. Što se tiče povijesnih prostora oni često u djelima evociraju slavnu prošlost zemalja jugoistočne Europe, služe kao mjesta kolektivnog sjećanja (npr. Hoćim, Siget) i dijakronijski uspostavljaju vezu između prošlosti i sadašnjosti, ali i budućnosti. Tako početkom 17. stoljeća, dubrovački autori u poljskim vladarima vide one koji će ove prostore osloboditi od "Zmaja s Istoka" (*Osman*), sredinom stoljeća, europska euforija Zrinskimima ne zaobilazi ni Dubrovčane. Tako u *Trublji*, uloga osloboditelja prelazi s poljskih vladara na Zrinske, da bi na kraju stoljeća u toj ulozi, Dubrovčani gledali na vladare iz kuće Habsburg (*Beča grada obruženje...*). Prostori koje Brković prepoznaje imaginativnim, služe kao prostori kulturnoga sjećanja (proslavom Dana slobode u *Dubravki* obnavljaju se vrijednosti predaka), ali i prostori za slanje određenih poruka. Tako Gundulić u *Dubravki* šalje moralne i društvene poruke. Iako je radnja smještena u arkadijski i mitološki svijet, iščitavaju se konkretnosti povijesnoga vremena i društveno-političke zbilje. Što se (geo)političkoga prostora tiče dubrovački autori prikazivali su suvremeno stanje stvari, a kako su se odvijale stvari na granicama Istoka i Zapada, najbolje se ogleda u tome u kome Dubrovčani prepoznaju osloboditelje, onoga što Brković naziva *slovinskim* prostorom. Taj se prostor sa svojim zacrtanim koordinatama sjevera i juga prostire od Ledenoga do Jadranskoga mora. Središtem *slovinskog* prostora smatrao se od Boga odabran Dubrovnik. U tome *slovinskom* prostoru naziru se ideje kasnijega ilirskoga pokreta, a dubrovački autori sanjali su o etničkom i/ili jezičnom jedinstvu Slavena. Tako Menčetić u samom naslovu *Trublja slovinska* ističe koncept *slovinskog* prostora (ilirizma) te implicira na okupljanje svega puka *slovinskog* radi oslobađanja ovih teritorija od Osmanskoga Carstva. U religijskom i eshatološkom prostoru prisutna je vječna borba dobra i zla. Na strani kršćanskih zemalja i Dubrovačke Republike su Bog i sveci, naročito sveti Vlaho koji je kao zaštitnik grada vrlo bitan za identitet Dubrovčana, a na strani Osmanskoga Carstva su paklene sile. Iako su u društvenim prostorima prikazani običaji, društvena hijerarhija i način života likova, često su ovi prostori služili kao kritika društva i upozorenje da se neke granice ne smiju prelaziti. Zbog Velike zavjere koju su organizirali neki pripadnici dubrovačke vlastele 1611./1612.,

pogubne posljedice osjećale su se do pada Republike. U ovim djelima sve do Velike trešnje 1667., dubrovački autori pozivali su vladu da riješi međusobne prijepore. Gundulić je to učinio u *Osmanu* prikazavši unutarnju krizu Osmanskoga Carstva koja je nagrizala carstvo, a Palmotić likom pastira u *Pavlimiru*, koji je govorio da je za propast države najpogubnija unutarnja društvena i politička nesloga. Budući da vladajući nisu mogli prijeći preko međusobnih prijepora, kako su tada smatrali stanovnici a i samo autori, Bog je grad kaznio Velikom trešnjom 1667., a djela koja su nastala odmah iza tog velikog događaja imali su zadaću mobilizirati i homogenizirati sve društvene slojeve da se Dubrovniku što prije vrati stari sjaj (*Grad Dubrovnik vlastelom...*, *Feniče aliti srećno...* i *Dubrovnik ponovljen*).

Treći dio knjige, *Književni prostor i dubrovačka imaginativna geografija 17. stoljeća* (str. 249-263), služi kao svojevrsni zaključak. Književni prostor otkrio se poticajnim istraživačkim predmetom, a provedenom analizom dubrovačka književnost 17. stoljeća osvijetljena je iz nove perspektive. Književni prostor podrazumijeva dvije dimenzije, konkretnu i simboličnu. Prostornom analizom Brković se fokusirala na tri diskurzivne razine, na tekst, intertekst i kontekst. Trorazinskom analizom Brković je pokazala da je konstrukt prostora u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća generira različitim tipovima diskursa. U djelima dominantni prostorni model je povijesni prostor, koji topografijom implicira referente stvarnoga i povijesnoga svijeta. Drugi model čini društveno-politički prostor, koji pokazuje društvenu hijerarhiju i državni ustroj. Glavni su protagonisti osobe na vrhu društvene ljestvice, dok oni nižega društvenog statusa nemaju ključnu ulogu u radnji. Topografska struktura prostora u analiziranim djelima, zacrtana je dvjema osima: horizontalnom (povijesni, društveni i (geo)politički prostor) i vertikalnom (religijski i eshatološki prostor). Što se tiče kolektivnoga identiteta provedenom analizom Brković je ukazala na dominantnu raguzocentričnu, kršćansku i *slovinSKU* perspektivu konstruiranja prostora. Dubrovnik je neizostavni element književne topografije. Književnim djelima u etničkom smislu upućuje se na romanske i slavenske korijene, a u vjerskom na katoličke temelje. U predodžbi dubrovačkih autora, grad je bio višestruka granica, prostor odvajanja i susreta kultura Istoka i Zapada, religije islama i kršćanstva, ali i političkih sila (Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo i Mletačka Republika). Osim diviniziranja Dubrovačke Republike, autori su ukazivali i na društvenu krizu. Prije Velike trešnje 1667. godine kroza svako djelo prožimao se prostor *slovinstva*, a Dubrovnik je bio središte toga *slovinstva* i kršćanstva.

Nakon potresa i mijenom odnosa na kršćansko-osmanskoj granici u središte dolazi austrijski dvor i vladari kuće Habsburg. U svim djelima dubrovačkih autora prostor Drugog bilo je neprijateljsko, nevjeri- ničko, autokratsko, osvajačko, *neslovinsko* i neeuropsko Osmansko Carstvo, a u mnogo blažoj varijanti, prostor Drugog označavao je i Mletačku Republiku.

Knjigom *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća* Ivana Brković prikazuje društveno-političko stanje Dubrovačke Republike u 17. stoljeću. Provedenom analizom književnih djela dubrovačkih autora donosi nam novu perspektivu promatranja povijesti i književnosti. Novijim metodama istraživanja, književna djela postala su povijesni izvor koji osvjetljava sliku te poimanje svijeta i prostora dubrovačkoga čovjeka 17. stoljeća.

Andrija Šego